

W trybach wiersza wolnego*

In Search of the Principles of Free Verse

Wojciech Pietras

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: w_pietras@poczta.fm

ORCID: 0000-0002-3079-5137

Keywords

free verse principles, Krzysztof Skibski, syntax in free verse, verse theory

Rozprawa Krzysztofa Skibskiego *Poezja jako iteratura* jest próbą opisu mechanizmów i procesów kształtujących odbiór tekstów poetyckich pisanych wierszem wolnym. Swoje rozważania autor opiera na wnikliwych analizach najnowszej poezji polskiej.

Punktem wyjścia jest założenie, że wiersz wolny to swoiście ukształtowany tekst, który należy badać i opisywać ze względu na właściwe wyłącznie jemu cechy, a nie ujmować w opozycji do wiersza numerycznego i definiować poprzez widoczne w takim zestawieniu rzekome braki. Swoją pracę autor wpisuje w nurt najnowszych polskich badań wersologicznych i korzysta z ich osiągnięć. Na podstawie tych osiągnięć Skibski podejmuje wybrane problemy teorii wiersza wolnego i konstruuje własną propozycję opisu składni poetyckiej w pisanych nim utworach.

W pierwszym rozdziale (*Kondensacja wierszowa*) autor zawarł spostrzeżenia historycznoliterackie na temat genezy i rozwoju wiersza wolnego w literaturze polskiej. Wskazał też i opisał kluczowe w jego rozprawie zjawiska odpowiadające za tytułową kondensację, czyli nadmiarowość znaczeniową tego typu wiersza, zakładającą i wymuszającą odbiór wielokrotny, iteracyjny.

Pierwsze ze wspomnianych zjawisk to relacyjność wersowa, czyli „wzajemny stosunek potencjalnie samodzielnych semantycznie jednostek oparty na podstawie pewnych założeń składniowych lub graficznych” (s. 41). Cechę tę uznaje

* Recenzja książki: Krzysztof Skibski, *Poezja jako iteratura*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2017, 302 s.

Skibski za konstytuującą wiersza wolnego (s. 85). W ścisłym związku z nią rozpatruje eliptyczność wersową, definiowaną nie jako prosty brak składniowy (np. w wyniku przeniesienia części syntagmy do kolejnego wersu, jak w tradycyjnie definiowanej przerzutni), lecz jako swoistą otwartość syntagm wersowych na uzupełnienia i rekontekstualizacje odkrywane w toku lektury (niekoniecznie w bezpośrednim sąsiedztwie). „Potencjalna samodzielność” eliptycznych wersów wymusza na odbiorcy proces uspoźniania tekstu poprzez wysuwanie „hipotez składniowych” opartych na znajomości językowego uzusu. Hipotezy te są weryfikowane w procesie lektury kolejnych wersów, nie zostają jednak nigdy unieważnione, przeciwnie – są kluczowe dla budowy znaczeniowej nadwyżki wiersza.

Potencjalna samodzielność semantyczna wersów, będąca w ujęciu Skibskiego podstawą ich ekwiwalencji, bierze się z graficznego ukształtowania tekstu w linijki, co z kolei skutkuje kolejną cechą – tabularnością czy też modułowością. Wiersz wolny postrzega badacz jako tekst przestrzenny, alinearny, zbudowany z zestawionych całości, które wymagają lektury ukierunkowanej na poszukiwanie (nadmiarowych) znaczeń i tworzenie w ten sposób spójnych projektów interpretacyjnych.

W rozdziale drugim pt. *Akomodacja poetycka* autor opisuje składniowe uwarunkowania procesu wzajemnego oddziaływania wersów na siebie, w wyniku którego odkrywane są różne możliwe (równoprawne, a przez to nadmiarowe) znaczenia poszczególnych syntagm, a w konsekwencji również całego utworu. Skibski wskazuje też kategorie składniowe mogące szczególnie skutecznie stymulować ten proces.

Rozdział trzeci (*Reminiscencja frazeologiczna*) stanowi opis frazeologii poetyckiej: sposobów i uwarunkowań wykorzystania związków frazeologicznych w poezji i ich konsekwencji dla poetyki oraz odbioru utworów. W rozdziale ostatnim (*Próby iteracyjne*) autor wykorzystuje zaproponowane narzędzia do analizy twórczości wybranych poetów.

Ten opisany skróto zestaw pojęć jawi się jako cenna próba usystematyzowania języka analizy utworów pisanych wierszem wolnym i precyzyjnego, osadzonego w terminologii językoznawczej opisu działania wiersza wolnego i przebiegu jego odbioru.

Aby jednak opisane kategorie i pojęcia mogły stać się poręczne w badaniach wersologicznych, konieczne byłoby ich dokładniejsze zdefiniowanie i teoretyczne opracowanie. Bez tego wydają się przede wszystkim elementem błyskotliwych, ale „jednorazowych” interpretacji. Może to zresztą wynikać z ogólnego niedoszacowania aspektu teoretycznego, co skutkuje nieprzejrzystością postulowanych koncepcji. Przyczyny takiego stanu rzeczy wydają się wielorakie.

Po pierwsze, swoje rozważania autor niedostatecznie ugruntował w dotychczasowych badaniach nad wierszem wolnym. Wcześniejsze opracowania teoretyczne przywoływane są jedynie ogólnikowo. Na przykład w odniesieniu do pracy *Wiersz wolny: próba analizy systemowej* Skibski stwierdza jedynie, że „najbliższymi zatem nam do rozważań Urbańskiej [...] na temat wiersza Różewiczowskiego” (s. 32). Pracę Witolda Sadowskiego *Wiersz wolny jako tekst graficzny* przywołano z ogólną aprobatą dla jej ustaleń, brak jednak konkretnego odniesienia do proponowanego tam rozumienia wersu jako linijki. Jednocześnie postuluje autor inną nazwę na opisaną przez Sadowskiego graficzność. Czytelnik – wobec braku ze strony Skibskiego bezpośrednich argumentów na rzecz tezy przeciwnej – może

uznać, że akomodacja poetycka czy modularność to tylko inne i niekoniecznie potrzebne nazwy na zjawiska dobrze już wcześniej opisane.

Niewystarczająco zadbał także Skibski o jasność, a czasem w ogóle obecność definicji postulowanych przez niego pojęć i kategorii. Definicja elipsy wersowej pojawia się dopiero na s. 68, choć o zjawisku mowa od s. 55. Definicja tabularności została zepchnięta do przypisu, chociaż ma to być jedna z konstytutywnych cech wiersza wolnego; podobnie jest z definicją akomodacji tekstowej na s. 127. Nasuwa się też pytanie, w jaki sposób parametrem relacyjności wersowej może być coś wobec niej zupełnie zewnętrznego i niezmiennego, czyli „linearność tekstów narracyjnych, a więc i implikowana literalność wynikająca z semiotycznej specyfiki tradycyjnej literatury” (s. 45).

Uwaga ta dotyczy także pozostałej terminologii, zwłaszcza językoznawczej, z której autor obficie w rozprawie korzysta. Nie zdefiniowano np. niejasnych w kontekście pracy pojęć „zadanie poznawcze” i „delimitacja frazeologiczna”; w odniesieniu do akomodacji syntaktycznej autor na równych prawach (w przypisach) przywołuje nazwiska Świdzińskiego i Saloniego (s. 127) oraz definicję hasła „akomodacja” ze *Słownika języka polskiego* PWN (s. 129). Niejasne pozostaje również rozumienie – kluczowego w pracy z dziedziny wersologii – terminu „wiersz nieregularny” (kontekst rozważań ze s. 236 sugerowałby, że u Skibskiego, wbrew wersologicznemu znaczeniu nieregularności, jest to pojęcie synonimiczne wobec wiersza wolnego).

Towarzyszy temu nadmierna złożoność zdań i przesylenie pojęciami o niekładowym znaczeniu, np.: „zjawisko tekstowe, które ostatecznie daje się w tekście zlokalizować, musi być w zróżnicowanym stopniu dookreślone formalnie – należy bowiem przyjąć, że konsekwencje semantyczne dotyczą całego tekstu poetyckiego, wchodząc w zależność od pozostałych czynników spójności” (s. 176; niejasne jest, jak pojedyncze zjawisko może być w zróżnicowanym stopniu dookreślone formalnie).

W konsekwencji trudno poskładać w całość teoretyczny opis Skibskiego i rzetelnie ocenić jego potencjał dla wersologii, a także odpowiedzialnie zastosować proponowane ujęcie w dalszych badaniach. Interesujące spostrzeżenia interpretacyjne sprawiają zaś często wrażenie możliwych do wyrażenia bez przedstawionych narzędzi teoretycznych, proponowanych przecież jako (lepsz) alternatywa dla tych zastanych. Wielką korzyścią dla omawianej pracy byłoby zatem precyzyjniejsze opracowanie prezentowanej teorii.

Dla opracowania takiego interesujące wydają się przy tym dwa wątki:

1) Czy wszystkie omawiane mechanizmy i zjawiska są rzeczywiście domeną wyłącznie poezji? Czy np. reminiscencja frazeologiczna lub eliptyczność nie mogą występować także w prozie? Czy gdyby z omówionego na s. 180 wersu Ewy Lipskiej ułożyć zdanie „Historia znowu kiedyś”, to spostrzeżenie, że „puste miejsce orzeczenia zostaje dookreślone przez powtarzalność (*znowu*) i nieprzewidywalność (*kiedyś*)” przestałoby być aktualne? Zagadnienie to wydaje się szczególnie ciekawe, jeśli uwzględnić problematykę klasycznej rozprawy *Polski dowcip językowy* Danuty Buttler, w której autorka w sposób systematyczny omówiła analogiczne zabiegi z zakresu m.in. modyfikacji frazeologicznych, wykorzystywanych jednak w niepoetyckim kontekście i celu.

2) A jeśli rzeczywiście wskazane zjawiska są charakterystyczne wyłącznie dla wiersza wolnego, to na jakich działają warunkach? Czy akomodacja i eliptyczność

są tak samo istotne i uchwytne w wersach krótkich, jak w długich, o bardzo wielu potencjalnie oddziałujących elementach?

Odpowiedź na te pytania byłaby dla wersologii dużym pożytkiem.

References

Sadowski Witold, *Wiersz wolny jako tekst graficzny*, Kraków: Universitas 2004.

Skibski Krzysztof, *Poezja jako iteratura*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2017.

Urbańska Dorota, *Wiersz wolny: próba charakterystyki systemowej*, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN 1995.